

תחילתו של עגנון — „עגונות“

מאת ש"י פנואלי

של סליחה בכת"שחוק של בינה ואתה מוצא כאן לא שינוי של תוכן אלא הע" מקחו של אותו תוכן עצמו. שהיה ענ" ייגם של יל"ג ושל מנדלי ושל טשר" נחובסקי הצעיר (טשרניחובסקי שב" אידיליות ושבלדות המאוחרות הגיע בעצמו להעמקת תכניו בדרכיו שלו); ולא כאן רומנטיקה של חזר"בתשובה אלא ריאליות גועות המתירה לעצמה להביט בסודו של יצר"האדם הנפלא בשעה שעדיין לכוש הוא במעטהו היהודי, ועמוק מזה, כשלבושו היהודי, דייס, הצעירים ביחס, נושרים מעליו ומתגלה בו השיכבה האנושית שבטרם היות האדם יהודי; ולא כאן אפתיאוזת אלא המשכה של בדיקה והמשכה של ביקורת ואפילו המשכו של קיסרוג, כלומר, קידמה בסיפוריו של עגנון, ביחוד באותם הסיפורים שלמראיתעין ולמשמע"אוזן שלום להם עם המסות" ומדברים שלום אל שלומי אמוני ישר" אל.

כי אמן גדול קם לו לסיפור העברי. ואין הוא נצרך לשאול לו כלים מספ" רות אירופה. כי כלים לו משלו, מבית אבא, שליטוש קל מעביר מעליהם חל" דת דורות והם מבריקים וקולטים את כל האורות. ואין הוא נצרך לריב ול" קטרג בקולות פובליציסטיים, כדרכם של סופרים מריבירעמם שקדמו לו, כי סיפורו בעצמו הוא הרב את דיבו של אדם, והריב בתוכו פנימה. ואין הוא נצרך להכריז על מריו בקול, כי הריב והמרי בסיפורי עגנון הם לא של שכל ושל הכרה ושל רצון מכוון. המרי הוא מרי שבלב והמרד הוא מרדה של הנ" פש, מסופרים הם ולא מוכרזים. אין הם צועקים אלא עונים מתוך דמיהם ונפשם של בני"אדם. הנה בן"אורי שב" סיפור „עגונות“. נגר הוא ונקרא לביתו של ר' אחיעזר, העומד להשיא את (המשך בע' 6)

לתוכה ועושות אותה קרעים קרעים, ומיד רגש של בושח תוקף את כולם וידעו כי עירומם הם — — — ולדבר הזה נתכוון המחבר בסיפור המעשה שלהלן... וכמספר בלתי"אירופי, כבי" כול, מקשט הוא את סיפורו בפסוקים ובעיטורים ובלשון"נופל"על"לשון, כא" לו כל כוחו אינו אלא כוחם של קדמ" גים, שהוא זוכרם ומאמצם אל לבו ובא לזכות את הרבים באותה הכמת"היים משכבר הימם: אותם שפוגמים בטלית ומקרעים אותה במעשיהם „גשבת שב" תם, חגם חגא ואפר להם תחת פאר, באותה שעה תועה כנסת ישראל ביג" נה ומיללת היכוני פצעוני נשאו את רידי מעלי. דודה חמק עבר והיא מבי" קשת אותו ומנחמת ואומרת אם תמצאו את דודי מה תגידו לו, שחולת אהבה אני. חולי זה של אהבה אינו מביא אלא לידי מרה שחורה רחמנא ליצלן... והמיפנה בתוכן כיצד? — שלא כמנ" דלי מוכר ספרים, שכנסת ישראל שב" גליות נראתה לו כעורה ומנוולת; ושלא כיהודה לייב גורדון, שראה את היהודי שבגלות כמושחת"המראת, נבוה וחדל"אישים; ושלא כטשרניחובסקי ה" צעיר, שלמראה יפי אפולו הגיס כינויו וקרא לבני עמו „רקב זרע אדם“ — מ" צא עגנון „חוט של חן נמשך והולך במעשיהם של ישראל“, וכנסת ישראל „מזהירה בויו יופיה אפילו בגליות כמו בנעוריה בית אביה“, ולא נתנו" לה חלילה ולא נגעלה בארץ אויביה“, ויש בישראל מ„סוד הגדולה והעזו והרוממות ואהבת דודים“...

אלא שאם מדמה אתה כי לפניך מין רומנטיקן מסוגו של שלום אש, או מין ניאור"חסידי המנסה לדבר עטמית מסוגו של פרץ, ואתה מכין לשפתך בת" שחוק סלחנית שתעבירך בשלום נהרי אפרסמון של אפתיאוזות — בא המ" שכו של הסיפור ומחליף בת"שחוקך

הסיפור הראשון שהשם עגנון נקרא על-ו הוא „עגונות“. ממנו השם „ענ" גון" ובו גם מתחילה התעגנות, כלומר, התקשרותו הנפשית של המספר אל החוף האחד, שאליו ירצו כל גליו וא" ליו יהמו כל געגועיו. בדוק ומצאת רוב אנשי סיפוריו של עגנון נפשותיהם עגונות הן, קשורות אל מהו ערבה, שפרקים היא נקראת „שיבוש“, מולדתו של אדם, ופרקים היא קרויה „יר" שלים“, מולדתה של אומה, ועתים אין שם מסורש לה, כי כמוס הוא ופלאי, ואין מתיר להם לעיגונים הללו ואין מפר את ברית"הסתרים הכרותה בין אדם לבין מחו ערבתו.

סיפור זה „עגונות“, כשאתה קוראי מתוך התבוננות בעיקרה, שהוא עצם המעשה, ובשלוחותיו, שהן מכואו ומ" צאו אתה הש בו, על דרך הקיצור, את כל הטעמים העגוניים שעתידיים הם להחריף בסיפוריו הבאים אחריו, ואת כל רצונותיו האמנותיים של המספר, שעשויים הם להסתעף ולהסתבך זה בזה; וגם זו בתי"שחוק העגונות, הש" חוק הפנימי, שאין קולו נשמע, שהוא ספק שחוק"של"אירוניה ספק שחוק צדיק תמים באמונתו יחיה — כבר היא נראית, בתי"שחוק זה, מבצבצת ומצהי" רה בין השורות, לפי שעה ענווה ותמה ומצניעה חפצה, אך עת"דה גם היא לה" עמיק חילחולה עד קרב ועד כליות ועד פני"שבפנים, ושומעיה לא ינומו עוד, כי תביא בלבם הרהורים כבדים. קורא אתה בראשיתו של הסיפור „עגונות“: „חוט של חן נמשך והולך במעשיהם של ישראל והקדוש ברזך הוא בכבודו ובעצמו יושב ואורג הימנו ידיעות יריעות טלית שכולה חן ותסד לכנסת ישראל שתתעטף בה. והיא מ" הירה בזיו יופיה אפילו בגליות אלו כמו בנעוריה בית אביה במקדש מלך ועיר מלוכה, ובשעה שהוא, יחברך, רואה שלא נתנונה חלילה ולא נגעלה בארץ אויביה כביכול מנענע לה בראשו ומקלסה ואומר הנך יפה לעתי, הנך יפה“ — — —

ובראשונה תוקפתך ההרגשה כאילו בא המספר להתחזירך כמה וכמה דורות אחורנית, אל תקופות של מדרשים וא" גדות ואמרי"ספר מנחמים ומישנים, אך כשאתה מפליג לחוף הסיפור עד עצם מרדה של דינה, המתמרדת בנפ" שה ודוחה את בן"זוגה יחזקאל, שה" עיד לה אביה לאיש, כי הגיעו המרי והסירוב עד נפשה, — כבר אתה יודע כי דבר חדש נפל בסיפור העברי, כי נוסף בו ממד חדש, שאתה קוראו המ" מד השלישי, הוא ממד העומק, ובעל" כורחך אתה חוזר אל מבואו של סיפור זה, שריח זמנים אחרים עולה ממנו, לתהות על רצונו של זה ולעמוד על סודה של נשיקת ישן בחדש. בסיפורו של עגנון.

הסיפור „עגונות“ מבשר מפנה בסי" פור העברי, בצורתו ובתכנו. בצורתו כיצד? — רושמו של מספרנו כאילו דבר אין לו ולסיפור האירופי ולא תל" מידם של מספרי אירופה הוא. מסתמך הוא על מה ש„מובא בספרים“, כאחד ה„מחברים“ שלא עצם סיפורו עיקרו אלא מוסר"השכלו: „פעמים יש שאיזה מכשול, רחמנא ליצלן, מתרגש ובא ומפסיק חוט בחוף היריעה, נפגמה הט" לית ודוחות לעות מנשבות והודרות

שמואל טובדיהו: „בית"כנסת" (צבעי שחן)

תחילתו של עגנון

(סוף מע' 5)

אורי עומד וכולל יופיו במין התעוררות שלא היתה בו מעולם. בשום מדינה, בשום עיר ובשום מלאכה שעשה לא הרגיש מה שהרגיש כאן, במקום שנגלתה השכינה... מע' לה ראשונה ומעלה שנייה שתיהן מרוקנות את לבו של בן־אורי מאה בתו הפשרית־ודמית אל דינה: „נס" תכל בן־אורי במעשה ידיו. נשמונו גנוזה בארון והוא עצמו ככלי שנת' רוקן. באותה שעה נתענמה גופו עליו. שלא מדעת התחיל בוכה... בן־אורי לעצמו הוא בוכה, לגורלה, לגורלה של היצירה באדם, שאינה נקנית אלא במחיר הגדול של ויתור רים על חיי־ארץ. כגורלה של תר' בות־אנוש כולה, שאינה אפשרית אלא במחיר הויתור על חיי טבע.

בו מעולם, ובמעלות אש־הדת: בשום מלאכה לא הרגיש מה שהרגיש כאן, במקום שנגלתה השכינה... מע' לה ראשונה ומעלה שנייה שתיהן מרוקנות את לבו של בן־אורי מאה בתו הפשרית־ודמית אל דינה: „נס" תכל בן־אורי במעשה ידיו. נשמונו גנוזה בארון והוא עצמו ככלי שנת' רוקן. באותה שעה נתענמה גופו עליו. שלא מדעת התחיל בוכה... בן־אורי לעצמו הוא בוכה, לגורלה, לגורלה של היצירה באדם, שאינה נקנית אלא במחיר הגדול של ויתור רים על חיי־ארץ. כגורלה של תר' בות־אנוש כולה, שאינה אפשרית אלא במחיר הויתור על חיי טבע.

לא כן דינה, שלא יוצרת היא אלא יצירה. נעגנת היא אל בן־אורי, ששוב אין לו צורך בה, מאחר שנכ' נסה נשמתו לתוך הארון. וכשבא יחזקאל התנה ונושא, אין הוא מתיי איתה מעגינותה. היא נחלית באותה מחלה של „מרה שחורה" שנזכרה במבוא הסיפור. כך קורא עגנון אי' תה מהלה, כדרכו וכסגנונו, שבספ' רות המקצועית על החללים היא נקי' ראת ניברותה, ויודעת דינה את שר' רש מחלתה ואין מושיע לה בידיע' תה: „ימים הרבה לא שמעה קולו של בן־אורי ולא ראתה אותו. נכבסה אצלו לראות מעשי ידיו. באה ולא מצאתה. עמדה דינה בחדרו של בן־ אורי וארון אלוקים עומד על יד הח' לון הפתוח ששם היה בן־אורי עו' שה את מלאכתו. הלכה אצל הארון ונסתכלה בו. בא השטן ומזג לה סם של נקמה לתוך אזניה, אמר לה לא להיגם הסיח בן־אורי דעתו ממך,

הארון הזה היה מבריל בינו לביןך, מעשה ידיו הסיר את לבו ממך. באותה שעה פרשה דינה ידיה ודחפה את הארון. מיד נסה הארון ונפל בעד החלון הפתוח. מאז „אש של גיהי' נום יוצאת מקרבה ושורפתה". הארון נידון ל„גניזה". ונשמתה של דינה נידונה לערטילאות. בעלה, הלמדן המופלג יחזקאל, אינו מפיך ממנה אהבה. הארון החדש, שבא במקום ארונו של בן־אורי, מפריש גם הוא „מרה שחורה" בבאנאליות שבו. כי לא חלו בו ידי יוצר. ויחזקאל גם הוא נעגן אל פראדלי שעזב אותה בפולין הרחוקה והוא מהרהר בת אפ' לו בשעת ייחודו עם בוראו. המרה השחורה מתפשטת גם על תלמודו של יחזקאל. מרגישים תלמידיו שאין שמהה של תורה במקום הזה. „התל' מידים משתמטים בחשאי, כורתים להם ענף מן הגן ועושים להם מקל ויוצאים לדרך". ורב העיר, שלפניו התודתה דינה כיום הופתה וסיפרה לו כי עברה על לאו של „ולא תתורו אחרי עיניכם", מצא עצמו אשם על שלא הבין בשעתו כי בן־ אורי הוא זיווגה של דינה ולא יתד קאל, ובחלומו נזורה עליו גזירת גלות לשם „תיקון עגונות"... העיון בסיפורו של עגנון מגלה כי מוסר־השכלו, אף־על־פי שמוכיר הוא דרכי ספרות נטושות שבעבר, מחדש עלינו משמעויותיו שקלוטים בו המ' פורש והגנוז — כי עשוי הוא סר' פורן שתי שכבות, עומק לפניו מער' מק, שהאחת היא חיק ביטחה לתמי' מי־דרך, והשנייה היא אחיזה לתוה־ דרך. תמימים כי ישאלו לפגם חייהם של אנשי הסיפור העגנוני — יענה

האחת ניוזונה מן השניה, וככלות הא' ה, במות מרים, אין אחיזה בשניה. מין דביקות דלתתא ודלעילא שקשר רות בקשר אחד, כותב הוא ספר' תורה לשמה של מרים, אך נפשו מסרונת לקבל את הספר במקום מרים. מרי הוא בקרבו, ואין הוא מת' גבר על אותו מרי עד שנחלש גופו בו ונחלשה גם נשמתו. כש„נטל גרון והלך אל הנהר אשר מהרץ לעיר ושבר את הקרזו וירד וטבל ג' סביר לות — — — מכאן ואילך היה יי' שב בחלישת כוחו בנועם הדממה ומר' שך בידו הקלושה את הנוצה על גבי היריעה עד שסיים את ספרו"... והמרי שבסיפור „והיה העקוב למישור" גדול וחזק ממרדה של ספרות ההשכלה נגד החוק המאובן של ההלכה. כש' חזור מנשה־חיים אל ביתו ומוצא שאינו ביתו ואשתו נתונה לאחר וגב ילדה לאחר, אינו צועק מתוך לבו להחזיר לעצמו את הגזילה, ואינו צר' עק מתוך רגשו הדתי־חוקי כי נבלה נעשתה בישראל, פורש הוא בחייו אל המתים ואל קברותיהם כאותו „בר' מינן חי' הידוע בספרות העולם: תר' סא לנפשו ולתורתו ואינו חוזר לה' רוס עולמה של אשתו שמצאה או' שר: „אחטא ולא אשוב!" — הוא גוזר גוזר על עצמו, וגדול המרד הזה בסיפורי של עגנון ממרדו של „קוצו של יוד" אשר ליל"ג, שיל"ג זכה בחיבתו של קורא ב„קוצו של יוד", המסכים עמו שבמקרה זה יש לוותר על קוצו של יוד בתוך הגט, כדי שלא להביא חורבן בחייה של בת' שוע. ועגנון זכה בחיבתו של קורא ב„והיה העקוב למישור", המסכים עמו שבמקרה זה יש לוותר על הגט

עצמו כדי שלא להביא שואה על קריינדל־טשארני. והרכותא לעגנון, וכן גם סירובה של תרצה להיכנע לדרכי אבות בסיפור „בדעי ימיה" עצם מאוד בידי עגנון, ירד ליחה של האם לנפש הבת עד מעמקי חלוי מה, וכאשר מתה האם קמה הבת במ' קום האם, להיות היא עצמה האם ולג' בות הובותיה ולתבוע עלבון אהבתה ולזכות במה שלא זכתה האם — בע' קביה מול. וב„סיפור פשוט" אף־על' פי שנכנע שם הירשל לדרכי אבות ודוקטור לנגוס ריפאהו משגעונו ומ' שגיון־אהבתו, — אמנם שוב לא יניה הירשל נעליו במקום תפילין ולא יק' רא עוד כתרנגול, אך בכה יבכה לבבו תמיד, מדעתו ושלא מדעתו, והעצב הכבד רובץ בחליכותיו, אם כי שפי' יות הן ושקטות, והעצב הזה המת' הלך בסיפורו של עגנון הוא מרדו של המספר והוא המטריד את האדם הקורא בסיפורו, וזה חלקו של עגנון במרד העברי ותרומתו לבינה הנחל' צת לקידמת האדם, ועגנון אחיהם וממשיכם הלגיטימי של אנשי המרי בספרות העברית החדשה, אלא שרא' שונים שבספרות זו, שקטרוגם גדול מאמנותם, השליטו את ריבם ומלחמ' תם ב ש ט ה סיפוריהם, וריבם חזק מבוהץ ורפה מבפנים, ולפיכך אין אמיתם מדובה ולא יקשה ביותר לער' עד משפטו של יל"ג, למשל, האוסר מלחמה על רבה של איילון בשל מע' שה בת־שוע („קוצו של יוד"), ואילו עגנון, שאמנותו גדולה מקטרוגו, הע' מיק את המרי לפני יולפנים של סיפורו, והוא איתן מבפנים וכמעט שאינו ניכר מבוהץ, ואמיתו מדובה ואינה ניתנת לערעור, ע'־י פנואל'י

בתו דינה להתנה הכא מפולין והוא מכין לו „מקדש מעט", בית־כנסת בתוך ביתו וארון־קודש בתוך בית־כנסתו. גבר הוא בן־אורי ועושה במלאכת הא' לון, מקצוע קרש ושר, מקציע ושר, ובשירו מתכוון הוא למשוך לבה של דינה שתהא עומדת כאן ולא תוז מכאן לעולם. אהוב בן־אורי את דינה ועושה ארון־קודש לתתנה... ודינה גם היא מחבבתו. שמעה דינה רינתו של בן־אורי „ולבה התחיל נמשך אל בית' המלאכה כמו עלידי כשפים רחמנא ליצלן, אף היא ירדה לראות את מעשי האמן — — — לבם היה נהנה וחרד, קשה עליהם הפרידה", אך הפרידה היתה מוכרחה לבוא אהבה זו אי' אפשר לה שתתגשם. דינה ארו' סה היא ודינה כאשת איש. בין בן־ פחה, של למדנות ורבנות, ואין תקווה לאהבתם, אז מבקשת לה האהבה מוצא אחר. יש והאהבה שבדרך־הטבע, כש' היא מוצאת מכשולים בדרכה הטבעית, הופכת את מרצה המיני למרץ של יצירה. כדבר הזה ארע לו לבן־אורי, משנתעסק בן־אורי במלאכתו יותר נתדבק במלאכתו עד שהיו עיניו ולבו נחונים לארון־הקודש, לית אתר פנוי מיניה, ולא זכר בן־אורי את דינה ויש' כחה. לא היו ימים מועטים עד שפסק מלזמר — — — כפוף לפני ארונו היה בן־ אורי עומד וכולל יופיו במין התעוררות שלא היתה בו מעולם. בשום מדינה, בשום עיר ובשום מלאכה שעשה לא הרגיש מה שהרגיש כאן, במקום שנגלתה השכינה... מע' לה ראשונה ומעלה שנייה שתיהן מרוקנות את לבו של בן־אורי מאה בתו הפשרית־ודמית אל דינה: „נס" תכל בן־אורי במעשה ידיו. נשמונו גנוזה בארון והוא עצמו ככלי שנת' רוקן. באותה שעה נתענמה גופו עליו. שלא מדעת התחיל בוכה... בן־אורי לעצמו הוא בוכה, לגורלה, לגורלה של היצירה באדם, שאינה נקנית אלא במחיר הגדול של ויתור רים על חיי־ארץ. כגורלה של תר' בות־אנוש כולה, שאינה אפשרית אלא במחיר הויתור על חיי טבע.